

Η ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΙΚΟΥ ΤΗΣ ΦΑΙΔΡΑΣ ΣΤΟΝ ΙΠΠΟΛΥΤΟ: Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΓΕΚΡΙΜΕΝΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΤΕΧΝΗ.

Το θέμα της αποκάλυψης του έρωτα της Φαίδρας στον Ιππόλυτο, το γιο του συζύγου της Θησέα, είχε γίνει αντικείμενοπραγμάτευσης του Ευριπίδη στην τραγωδία του *Ιππόλυτος Στεφανίας*. Ο μεγάλος τραγικός βάζει την τροφό της Φαίδρας ν' αποκάλυπτει το μυστικό της κυρίας της στον Ιππόλυτο στο εσωτερικό του παλατιού, την ώρα που η νεαρή γυναίκα βρίσκεται έξω μαζί με τις γυναίκες του χορού και συνειδητοποιούν τί συμβαίνει λίγο μέτρα μακριά τους¹. Μεταγενέστερες του Ευριπίδη πηγές, όπως ο Απολλόδωρος (180 – 109 π.Χ.), ο Σενέκας (55 π.Χ. – 37 μ.Χ.) και ο Οβίδιος (43 π.Χ. – 18 μ.Χ.), παραδίδουν ότι η Φαίδρα αποκάλυπτει η ίδια την αγάπη της στον Ιππόλυτο είτε προφορικά² είτε με γράμμα³.

Ο τρόπος με τον οποίο παριστάνεται το συγκεκριμένο θέμα στα αντικείμενα που πρόκειται να παρουσιάσουμε είναι ο ακόλουθος: Ο Ιππόλυτος κρατά το

1. βλ. Εὐρ. *Ιππ.* 565 – 668/ Σ' ένα σημείο ο χορός λέει στη Φαίδρα ότι η τροφός την πρόδωσε φανερώνοντας τα μυστικά της: Χορός: Ὡμοὶ ἐγὼ κακῶν. Προδέδοσαι, φίλα. Τί σοι μήσομαι; Τὰ κρυπτά γὰρ πέφηνε, διὰ δ' ἄλλουσαι: Εὐρ. *Ιππ.* 591 – 593.

2. Ἀπολλόδ. *Ἐπιτ.* I, 18: Η Φαίδρα, η οποία απέκτησε από το Θησέα δύο παιδιά, τον Ακάμαντα και το Δημοφώντα, ερωτεύτηκε το γιο του συζύγου της, τον οποίο προσέγγισε ερωτικά και εισέπραξε την άρνησή του: Φαίδρα δὲ γεννήσασα Θησεί δύο παιδιά Ἀκαμαντα καὶ Δημοφῶντα ἐρᾷ τοῦ ἐκ τῆς Ἀμαζόνος παιδὸς ἥγουν τοῦ Ἰππολύτου καὶ δεῖται συνελθεῖν αὐτῇ. Ὁ δὲ μισῶν πάσας γυναῖκας τὴν συνουσίαν ἔφυγεν. / βλ. Σεν. *Ph.* 706 – 718. Η Φαίδρα εξομολογείται στον Ιππόλυτο τον έρωτά της και εκείνος βγάζει ξίφος για να τη σκοτώσει, αλλά τελικά το πετά: -Phaedra: Tē vel per ignes, per mare insanum sequar rupesque et amnes, unda quos torrens rapit. –Hippolytus: Stringatur ensis, merita supplicia exigit... Abscede, vive, ne quid exores, et hic contactus ensis deserat castum latus: Σεν. *Ph.* 700, 701, 706, 713, 714.

3. Η Φαίδρα γράφει ένα γράμμα στον Ιππόλυτο, το οποίο τον προτρέπει να διαβάσει: Quam nisi tu dederis, caritura est ipsa, salutem mittit Amazonio Cressa puella viro. Perlege, quodcumque est –quid epistula lecta nocebit? Tē quoque in hac aliquid quod iuvet esse potest: Ὀβίδ. *Her.* IV, 1 – 4.

γράμμα που του έχει δώσει η Φαίδρα, η οποία βρίσκεται κοντά του. Παρών στις συγκεκριμένες απεικονίσεις είναι και ο Έρωτας⁴.

Σε ένα μωσαϊκό του δεύτερου μισού του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα (εικ. 1) από την «οικία του Διονύσου» στη Νέα Πάφος⁵ έχει παρασταθεί η Φαίδρα καθισμένη σε θρόνο. Δεξιά της διακρίνεται ο Ιππόλυτος, ο οποίος κρατά με το δεξί χέρι το γράμμα και με το αριστερό δόρυ. Κοντά του υπάρχει ένας σκύλος. Αριστερά της Φαίδρας ένας Έρωτας στρέφει αναμμένη δάδα προς το μέρος της. Ο σκύλος και το δόρυ υπαινίσσονται την ιδιότητα του Ιππολύτου ως κυνηγού⁶ και ο Έρωτας συμβολίζει την αγάπη της Φαίδρας προς τον Ιππόλυτο⁷.

Σε ένα δίπτυχο από ελεφαντόδοντο του 5^{ου} μ.Χ. αιώνα (εικ. 2) από τη Βόρεια

4. Ο δεύτερος τρόπος παράστασης του ίδιου θέματος περιλαμβάνει περισσότερα πρόσωπα, όπως την τροφό, τις υπηρέτριες της Φαίδρας, τον Έρωτα και συγχυνηγούς του Ιππολύτου. Ο συγκεκριμένος εικονογραφικός τύπος απαντά σε αντικείμενα χρονολογούμενα από τον 1^ο μέχρι τον 4^ο μ.Χ. αιώνα και εξετάζεται αναλυτικά στη διδακτορική μου διατριβή, η οποία δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη, με θέμα «Η εικονογραφία των έργων του Ευριπίδη».

5. P. L. de Bellefonds, "Hippolytus", LIMC V 1, Zürich – München 1990, σ. 449/ LIMC V 2, Zürich – München 1990, σ. 318, εικ.35/ G. S. Heliades, *The House of Dionysos*, Cyprus 1980, σ. 30 - 31/ D. Michaelides, *Cypriot Mosaics*, Nicosia 1987, σ. 17, ν.12, εικ.21.

6. Για την αγάπη του Ιππολύτου για το κυνήγι κάνει λόγο ο Ευριπίδης στον *Ιππόλυτο* Στεφανία του: Στον πρόλογο του έργου η Αφροδίτη υποστηρίζει ότι ο Ιππόλυτος λατρεύει την Άρτεμη και την έχει συντροφιά όταν πηγαίνει για κυνήγι: *Ἀφροδίτη: Φοίβου δ' ἀδελφὴν Ἄρτεμιν, Διὸς κόρην, τίμῃ μεγίστην δαυμόνων ἡγούμενος. Χλωρὰν δ' ἂν ὕλην παρθένῳ ξυνὼν αἰεὶ κυσὶν ταχείαις θήρας ἐξαιρεῖ χθονός, μείζω βροτείας προσπessὼν ὁμιλίας. Ἡ θεὰ φεύγει, ὅταν βλέπει τον Ιππόλυτο να επιστρέφει από το κυνήγι: Ἄλλ', εἰσορῶ γὰρ τόνδε παῖδα Θησέως στείχοντα, θήρας μόχθον ἐκλελοιπότα, Ἰππόλυτον, ἔξω τῶνδε βήσομαι τόπων. Ο Ιππόλυτος μιλά στο γέροντα υπηρέτη για την ανάγκη περιποίησης των αλόγων του: Ἰππόλυτος: Καὶ καταψήχειν χρεὼν ἵππους, ὅπως ἂν ἄρμασιν ζεύξας ὑπὸ βορᾶς κορεσθεῖς γυνάσω τὰ πρόσφορα: βλ. Εὐρ. Ἰππ. 15 – 19, 51 – 53, 110 – 112/ Για το ίδιο θέμα μιλά ο Σενέκας στη *Phaedra* του –βλ. Σεν. *Ph.* 1 – 84, 483 – 520- και ο Όβιδιος στις *Heroides* του: Ο Ιππόλυτος είναι λάτρης του κυνηγιού και της φύσης: *Est mihi per saevas impetus ire feras. Iam mihi prima dea est arcu praesignis adunco Delia. Iudicium subsequor ipsa tuum. In nemus ire libet pressisque in retia cervis hortari celeres per iuga summa canes, aut tremulum excusso iaculum vibrare lacerto, aut in graminea ponere corpus humo.* Η Φαίδρα τον ακολουθεί στο κυνήγι: *Seu lentum valido torques hastile lacerto, ora ferox in se versa lacertus habet, sive tenes lato venabula cornea ferro.* Η Φαίδρα τον κοιτάζει την ώρα που υπεύει: *Ipsa comes veniam, nec me latebrosa movebunt saxa neque oblique dente timendus aper.* Η Φαίδρα επιθυμεί να είναι μαζί του χωρίς φόβο στο κυνήγι, καθώς κυνηγά κοντά στους Σατύρους και στον Πάνα: *Silvaque perdendas praebeat alta feras. Sic faveant Satyri montanaque numina Panes, et cadat adversa cuspide fossus aper:* Όβιδ. *Her.* IV, 38 – 43, 81 – 83, 103, 104, 170 – 172.*

7. Ο Ευριπίδης παρουσιάζει στον πρόλογο του έργου του την Αφροδίτη να λέει ότι εκείνη ενέπνευσε τον έρωτα της Φαίδρας για τον Ιππόλυτο, όταν τον είδε για πρώτη φορά: *Ἀφροδίτη: Ἐλθόντα γὰρ νιν Πιτθέως ποτ' ἐκ δόμων σεμνῶν ἔς ὄψιν καὶ τέλη μυστηρίων*

Ιταλία⁸ έχει απεικονιστεί ο Ιππόλυτος με δόρυ στο δεξί και γράμμα στο αριστερό χέρι. Η Φαίδρα βρίσκεται ακριβώς δίπλα του και είναι αρκετά ήρεμη, όπως φαίνεται από τη στάση της: Ακουμπά σε κίονα και έχει τοποθετήσει το αριστερό της πόδι πάνω από το δεξί. Πάνω από το κεφάλι της υπάρχει ένας Έρωτας με αναμμένη δάδα και στα πόδια του Ιππολύτου διακρίνεται ένας σκύλος⁹.

Αυτό που παρατηρούμε είναι ότι στις παραπάνω απεικονίσεις οι καλλιτέχνες πρέπει να είχαν επηρεαστεί σε σημαντικό βαθμό από τις *Heroides* του Οβιδίου¹⁰, επειδή περιλαμβάνουν στις συνθέσεις τους το γράμμα της Φαίδρας και παραλείπουν την τροφό, η οποία δεν είχε διαδραματίσει κανένα ρόλο στο έργο του προαναφερθέντα. Το γεγονός ότι και ο Ιππόλυτος και η Φαίδρα αποδίδονται ήρεμοι είναι λίγο περίεργο, επειδή οι πηγές που αναφέραμε παραπάνω¹¹ παρουσιάζουν το νεαρό κυνηγό να θυμώνει, όταν πληροφορείται ότι η σύζυγος του πατέρα του είναι ερωτευμένη μαζί του. Η μοναδική εξήγηση που θα μπορούσε να δοθεί είναι η ακόλουθη: Οι παραπάνω παραστάσεις χρονολογούνται στον 3^ο και στον 5^ο μ.Χ. αιώνα και απευθύνονται σε χριστιανούς, οπότε η ηρεμία που αποπνέουν οι μορφές έχει σχέση με τα μηνύματα της νέας θρησκείας. Φυσικά, υπάρχουν και παραστάσεις, οι οποίες αποδίδουν το περιστατικό της φανέρωσης του μυστικού της Φαίδρας με πιο δραματικό τρόπο. Χαρακτηριστική είναι εκείνη που κοσμεί μια αττική σαρκοφάγο (εικ. 3) του δεύτερου τέταρτου του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα¹², στην οποία ο Ιππόλυτος κάνει μια χειρονομία άρνησης απευθυνόμενος στην τροφό, η οποία του δίνει το γράμμα της Φαίδρας.

Εκτός από τις φιλολογικές πηγές οι καλλιτέχνες των παραστάσεων που παρατέθηκαν πρέπει να είχαν επηρεαστεί και από το χώρο του αρχαίου θεάτρου, όπως προκύπτει από το δόρυ του Ιππολύτου, το οποίο παραπέμπει στα μέρη τραγικής ανδρείας σκευής, δηλαδή στα αντικείμενα που χρησιμοποιούσαν οι υποκριτές κατά τη διάρκεια της θεατρικής παράστασης, για να τονίσουν την ανδρεία που διακατείχε τους ήρωες που υποδύονταν. Για τα μέρη τραγικής ανδρείας σκευής μιλά ο Ιούλιος Πολυδεύκης (τέλος 2^{ου} μ.Χ. αιώνα) στον *Όνομα-*

Πανδίωνος γῆν, πατρὸς εὐγενὲς δάμαρ ἰδοῦσα Φαῖδρὰ καρδίαν κατέσχετο ἔρωτι δεινῷ τοῖς ἑμοῖς βουλευμασιν: βλ. Εὐρ. *Ἰππ.* 24 – 28.

8. Bellefonds, ὁ.π., *LIMC* V 1, σ. 450/ *LIMC* V 2, σ. 319, εικ.39/ E. Simon, *Meleager und Atalante*, Bern 1970, σ. 39 – 41, εικ.1/ W.F. Volbach, *Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters*, Mainz 1976, σ. 57, ν. 66, εικ.38.

9. Για το σκύλο, το δόρυ και τον Έρωτα βλ. υποσημειώσεις 6, 7.

10. βλ. υποσημείωση 3.

11. βλ. Εὐρ. *Ἰππ.* 616 – 668 και υποσημείωση 1 – 3.

12. Bellefonds, ὁ.π., *LIMC* V 1, σ. 456/ *LIMC* V 2, σ. 323, εικ.86/ του ἰδίου, *Sarcophages attiques de la nécropole de Tyr. Une étude iconographique*, Paris 1985, σ. 135 – 136, εικ.48/ G. Koch – H. Sichtermann, *Römische Sarkophage*, München 1982, σ. 394.

στικὸν τοῦ¹³. Τέλος, ἓνα ἀκόμῃ ἀντικείμενο δανεισμένο ἀπὸ τῆ σκηνογραφία τοῦ ἀρχαίου θεάτρου εἶναι ὁ κίονας, ὁ ὁποῖος πιθανότατα συμβολίζει τὸ παλάτι τῆς Φαίδρας καὶ τοῦ Θησέα. ΓΙΑ ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΑΚΟΣΜΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΓΙΚΗΣ ΣΚΗΝΗΣ ΚΑΝΕΙ ΛΟΓΟ ὁ Βιτρούβιος στὸ σύγγραμμά τοῦ *De architectura* (88 π.Χ. – 26 μ.Χ.) καὶ ὁ Πολυδεύκης¹⁴.

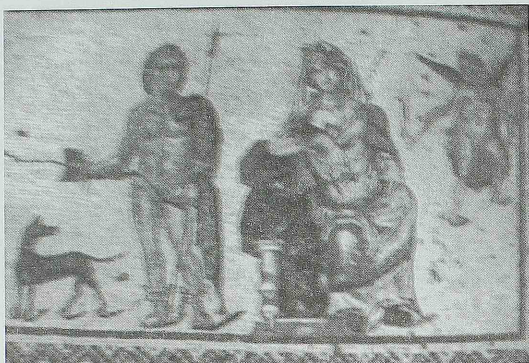
Summary

The revelation of Phaedra's secret love to Hippolytus has been discussed by ancient writers, such as Euripides, Apollodorus, Seneca and Ovid. Art has adopted Ovid's version, according to which Phaedra reveals her feelings to Hippolytus with a letter. The mosaic pavement and the ivory diptych, in which this subject is depicted, are dated from the 3d to the 5th century A.D. Except for Ovid's version the theatrical performance must have influenced the artists as well, who have included in their depictions the spear of Hippolytus and a column, which symbolizes Phaedra's palace.

13. Πολυδ. Δ 117: Καὶ νεβρίδες δὲ καὶ διφθέραι καὶ μάχαιραι καὶ σκῆπτρα καὶ δόρατα καὶ τόξα καὶ φαρέτρα καὶ κηρύκεια καὶ ῥόπαλα καὶ λεοντῇ καὶ παντευχία μέρη τραγικῆς ἀνδρείας σκευῆς.

14. Βιτρ. V 7, 9: Horum autem ornatus sunt inter se dissimili disparique ratione, quod tragicae deformantur columnis et fastigiis et signis reliquisque regalibus rebus: Ὁ διάκοσμος τῆς τραγικῆς σκηνῆς διαμορφώνεται με κίονες, αετώματα καὶ ἀγάλματα καὶ με τὰ υπόλοιπα στοιχεῖα ποὺ σημαίνουν ἓνα ἀνάκτορο/ Πολυδ. Δ 124: Τοῦ υποσκήνιο, τοῦ ὁποῖο βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ λογεῖο, εἶναι διακοσμημένο με κίονες καὶ ἀγάλματα: Τὸ δ' ὑποσκήνιον κίοσι καὶ ἀγαλματίοις ἐκεκόσμητο πρὸς τὸ θέατρον τετραμμένοις, ὑπὸ τὸ λογεῖον κείμενον.

Εικόνες

Εικόνα 1: Μωσαϊκό από τη Νέα Πάφο από την «οικία του Διονύσου» του δεύτερου μισού του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα (*LIMC** V 2, σ.318, εικ.35).

Εικόνα 2: Δίπτυχο από ελεφαντόδοντο από τη Βόρεια Ιταλία του 5^{ου} μ.Χ. αιώνα (*LIMC* V 2, σ.319, εικ.39).

Εικόνα 3: Αττική σαρκοφάγος του δεύτερου τέταρτου του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα
(*LIMC* V 2, σ. 323, εικ.86).

**LIMC*: *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*.